

AZ ADÓK ÉS A TERMELÉS.

Az állam, mint polgárainak személyes s épen azért öntudatos és cselekvékeny közössége, azok mindenikének igénybe veszi ereje és tevékenysége egy részét. Hisz azok az ő tagjai, erejökben van ereje, melyet cselekvékenységének kifejtethése végett fölhasznál.

Hogy az állam polgárai által élje életét, általok fejtse ki cselekvékenységét, azok polgárjoga. E benső viszonyt közjogunk azzal fejezi ki, hogy a polgárt a szent korona tagjának nevezi.

Hogy az államnak oda adjuk magunkát, hogy szolgálátára készek legyünk, az meg polgári kötelességünk.

A polgári kötelesség alapján teljesítendő szolgálatok szint oly különbözők, a mily különbözők azon folyamatok, a melyekbe esik az állami élet.

Közrehatni az állam, mint önálló személyiség akaratának kimunkálásánál, a törvényhozásnál, a polgárnak egyik joga, de egyszersmind egyik kötelessége is.

Ne mondja senki, hogy e jognak és kötelességnek a polgárt általában megilletőül fölfogása a népgyűlésekhez vezet el bennünket, s oda, hogy a törvényeknek azokban hozatását kelljen követelnünk. Nem említve, hogy e módozatot nagyobb államokban már a physicali lehetlenség is kizárja, ne felejtjük, hogy azon arravalóság, melyet ama közrehatás föltételez, részint teljesen hiányzik, részint pedig nagyon különböző; ne felejtjük, hogy a jog közvetlenül gyakorlása, a kötelesség közvetlenül teljesítése mellett magát e különbözőség nem érvényesíthetné, s végre ne felejtjük, hogy az állam polgárainak szerves egysége, a mi csak úgy lehet, ha tagjaiból külön szervezeteket alkot életfolyamai közegeiül.

Ugyanazért az említett jog valósággal a népképviselőben való részvételnek joga.

De nem csupán az.

A gyülekezési és kérvényezési jog ugyanazon jognak folyománya, ép úgy mint a szabad megvitatás joga, mely a gyülekezések, főleg pedig a sajtó segítségével mindenkinek biztosítja a befolyásnak azon mérvét, mely erejének megfelelő.

E joggal élni, az erők mérve szerint minket megillető befolyást tetteg és valóban gyakorolni, kétlen kötelesség. De mert a czél az állam akaratának kimunkálása, s mert arra, hogy e kimunkálásnak tényezői legyünk, első föltétel az arra való készséges akarat, egyáltalán nem kikényszeríthető kötelesség.

De igenis kikényszeríthető azon javak előállításához való járulásunk, melyek az a végre kiképezett szervület működésének netán föltétei.

Ám az akarat lényege, nem maradni a személy elhatározásaként annak belsejében, de sőt valóságra jutni az azon kívüli világban. — Így az állam akaratánál is,

Akaratának a külsőség világában e megvalósítása az állam cselekvőképessége, mely nem levén élete közvetlen, szintén polgárai cselekvőképessége által közvetítettik, egészen úgy, mint akaratának kimunkáltatása.

Ia a szabadság az államban és az által valósítható meg, ha annak mint az állam tagjai, életének közvetítői vagyunk részesei, kétségtelen, hogy részesülésünk nem merül ki közrehatásunkban az államakarat kimunkálásánál, azon közrehatásunkban, a mely biztosítja, hogy azon akarat, mely előtt mint az állam törvénye előtt meghajolnunk kell, reánk nézve ne legyen idegen. Hisz akaratunk fölött valósággal nem a csak megalkotott, hanem a végre is hajtott, az életben tartott törvény uralkodik.

Ennél fogva a szabadságnak föltéte az, hogy a törvénynek ne csak megalkotásában, hanem életben tartásában is munkások lehessünk és legyünk, ne csak arra, de erre is közrehatassunk.

De e közrehatás is arravalóságot kíván, és pedig a föladatok különböző voltának megfelelően különbözőt.

Ezért van, hogy e közrehatásra vonatkozólag úgy jogunk mint kötelességünk is föltételes és határok közé szorított egy-

szersmind, elannyira, hogy a polgárjog inkább csak abban határozódik, hogy senki előtt se zárassék el azon lehetőség, képessége szerint izét képezhetni azon szervületnek, mely az államakarat megvalósítására különösen is hivatva van, míg a kötelesség arra szorítkozik, hogy a különösen elhívott szervekkel közrehatva, azokat működéseikben gyámolítsuk.

Az állam akaratának megvalósítására működő szervek természetesen az állam szervei, s ép azért az által minősítettnek, nevében és megbízásából, az az által kimért hatáskörben, s annak hatalmával cselekesznek.

Mivel a kötelezettség egyenlő, az arravalóság pedig különböző, következik, hogy azok, a kik kiválóan alkalmas voltuknál fogva akár az állam akaratának kimunkálására, akár annak életben tartására különösen elhivatnak, azon szolgáltatáikért, melyeket az államnak mások fölött tesznek, megfelelő javadalmazásban részesítendőek, természetesen azoknak terhére, a kiknek munkarészét is egy részben legalább végzik.

Ime az adók eredete. — Minél inkább szaporodik egyfelől azon élteviszonyok száma, a melyek törvénnyel rendezvők, és más felől minél nagyobb cselekvékenységet fejt ki az állam e végre szolgáló szerveinek közvetítésével: természetesen annál jelentékenyebbek lesznek e munkasság kifejthetésének anyagi föltételei, következve annál nagyobbak lesznek az egyesek irányában támasztandó követelések is, más szóval annál nagyobb lesz az adók összege.

Nehéz időkben, minő a mienk is, minden terheltetést sokkal inkább érzünk; inkább érezzük az adók nyomását is. Innét a feljajdulások, panaszlok az államkiadások magasságát, szorgalmazók azok alábbszállítását.

Ámde ama kiadások célja azon állapotoknak megteremtése, a melyeket se egyenkint, se társulva meg nem teremthetünk, hanemha épen az államban és az állam által, de a melyek életcéljaink megvalósíthatásának, köztük termelő munkasságunk jutalmazó voltának mégis elengedhetlen föltételei. Ama kiadások elestével esetleg ezen cél esik el.

El nem ejteni a célt, s mérsékelni az áldozatokat, im ez a föladat.

Természetes, hogy az állam cselekvékenységének minél nagyobb része teljesítetik polgárai személyes kötelezettségének alapján nem csak, de olyként is, hogy a cselekvők működ-

désök anyagi föltéteit is magok szolgáltatják, annál kisebbek lesznek az adók, különben egyenlő körülmények közt is, és megfordítva.

Igen annál kisebb lesz az adók összege, de nem szükségképpen a polgárok terheltetése is.

Míg például a nemesség személyesen és égszersmind önköltségén kelt a haza védelmére, míg ugyanazt tette czéh-zászlói alatt az iparos polgárság, míg az igazság kiszolgáltatása csak igen kis részben történt államilag, míg az emberségi és közművelődési ügyek az egyházra voltak hagyva, sőt ahhoz utasítva, míg a közgazdasági életnek szinte egész köre kívül esett az állam gondozásán, addig természetesen nem volt miért panaszkodni az adók súlya ellen.

Más kérdés, ha kívánatosabbak voltak-e mégis azon állapotok? Aligha van, ki vissza kívánná azokat; aligha van, ki hogy költségétől meneküljön, nélkülözni akarná az államnak szolgálatait is.

De igenis kívánjuk és kívánnunk kell, hogy a mit az állam törvényhozásában és igazgatásában polgárainak nyújt, alkalmas legyen azok gazdasági tevékenységét termékenyebbé tenni legalább annyival, a mennyit szolgálatai fejében azoktól követel.

A dolog ezen természete fejt meg, miért történt nálunk is, hogy mihelyest az 1715-ki 8-ik t. cz. elrendelte az állandó hadsereg fölállítását: a rendes adózás szüksége is azonnal beállott. A dolognak ugyan e természete teszi érthetővé, hogy azon időben nem csak az adóalapnak számbavételére s ezzel biztosítására irányzott törekvéssel találkozunk, de az adóképesség fejlesztése céljából az összes közelet oly nagy szabásu reformjával is, a minővel sem az előtt, sem azóta, napjainkig soha.

Megindult a reform az 1722-ki országgyűléssel, s folyt egészen a francia háborúig, különböző utakon bár, de szakadatlanul, egyaránt kiterjedve a törvénykezésre s a közigazgatásra, s ezen belől a közoktatásra épen úgy, mint a közgazdasági élet és tevékenység öszszes ágaira. Az ezen irányban kivált az ország déli részeiben kifejtett tevékenység valójában nagyszerű volt. Egy ízét azon törekvés képezte, a melynek célja volt a Bega- és Ferencz-csatorna megépítésével, a Száva és Kulpa szabályozásával, s a Carolina-, a Josephina- és a Luiza-út kiépítésével egy Temesvárból kiinduló nagy kereske-

delmi útat létesíteni az Adriáig, a Magyarországhoz ép e szándokból visszacsatolt Fiuméig.

E kor megismertetése, történetének méltatása még emberére vár; de az bizonyos, hogy tanulmányozása nélkül közügyeink intézésébe benyulni ki sincs jogosítva. Szomorú tanúságot teszen e kor arról, hogy az állam fejlesztő munkássága polgárainak viszont szolgálati készségétől levén föltételezve, ennek hiányában amaz is megakad.

De az ellenkező sem kevésbé igaz. Ha az általa követelt adók egyenértékét nem bírná nyújtani az állam, úgy tartósan legalább, azok sem lennének fizethetők.

Ez esetre ugyanis az állam valódi értékükön felül vásároltatná meg szolgálatait, mi csak a termelés más tényezőinek rövidségével, illetőleg a termelvénnyel azok által megérdemelt értékrészletének megeseonkításával történhetnék, más szóval csak úgy, ha az állami szolgálatok drágasága az egyéni termelés más tényezőinek hasznából vonatnék le, mire a készség, tartósan legalább, nem lesz föllelhető.

Ily esetben absolute magasak lennének az adók, míg ha az állam szolgálatai a kívánt ellenszolgáltatásokkal ugyan fölérték, de nem állanak azokkal olyan kedvező arányban, mint állnak általán: úgy azokat viszonylag magasoknak kellene mondanunk, bármely kicsiny lenne is különben összegök, míg ellenkező esetben nagyobb összegök mellett is alacsonyok azok.

Az adók magassága hát független összegök nagyságától, s attól függ, mit nyújt és nyújthat az állam érettök.

Ily képen az adók igazi alapját az állam szolgálatai, illetőleg a termelvénnyel e szolgálatokra eső része képezvén: a törvényhozásban és igazgatásban, illetőleg ezek termékenyítő hatásában keresendő az.

Mivel azonban gyakorlatilag csakugyan nem mutatható ki, mely rész esik mindegyikünk termelvényéből az állam szolgálataira, nem mutatható ki, hogy az elért nyereségnek, a termelt fölöslegnek mely részét kell annak tulajdonítanunk: azt sem lehet megítélni, ha elbírja-e ezen rész a tőlünk kívánt adót. Így nem marad más hátra, mint a termelés egész fölöslegét, az egész nyereséget adóalapnak tekinteni, figyelem nélkül arra, mely tényezők s mily arányban idézték azt elő.

Mínt hogy az ily értelemben vett adóalap már az egyén munkásságára, esetleg az annak tőkéjére eső nyereséget is magában foglalja, nyilván van, hogy azt az adónak fölemészteni nem szabad, nehogy a termelő tengődésre legyen kárhóztatva.

Ám az állam csak az egyéni cselekvékenység föltételeinek szolgáltatására levén hivatva, mindig kérdés, vajon az adók túlmagasságának esetén csakugyan oly áron nyújtja-e az állam azokat, melyet meg nem érnek, vagy talán az által állt elő az aránytalanság, hogy a polgárok nem fejtik ki azon egész tevékenységet, a melynek föltételeit az állam megadta, részben legalább kihasználatlan hagyván így annak munkásságát, mely esetre ama szolgálatok egy részének kelene hordani az egésznek megfelelő terhet, nem az állam, de az egyesek hibájából. Mindenik eset lehetséges.

Ha az állam az, a ki drágán teljesíti föladatát, úgy azt illeti meg helyreállítani az egyensúlyt, szolgálatainak valódi értéke és ára között. Erről semmi kétség.

De ez a törvényhozás és a kormány gondja.

A mi figyelmünket itt a másik eset igényli.

Tagadhatlanul hiba, ha az állam, kivált tetemesb áldozatok árán oly magán tevékenységnek föltételeit is nyújtja, a melyről előre láthatni, hogy még sem fog fölkelni.

És mégis nagy meggondolást érdemel a kérdés, hogy ha már meghozatott az áldozat, melyet föltételezett ama szolgáltatás, ki nem használtatásának tényével szemben mi legyen teendő, az állam cselekvékenységének korlátozása, illetőleg e téren elejtése-e, vagy az egyesekének felköltése, s olyként fokozása, hogy hasznosítva legyen az állam munkássága? Meggyőződésem szerint az első lenne okos s azért nem csak szabad, hanem kötelesség is azon esetben, ha az állam alkotásai közben annyira figyelmen kívül hagyta volna a tényleges helyzetet, hogy a közel jövőtől sem lehetne várni azt, mit nem nyújt a jelen. Minden más esetben az egyéni munkásság felköltésére s ennek folytán az állam szolgálatainak egészben hasznosítására kell hogy törekedjünk.

Ez mindennek fölött a társadalom dolga, az egyesek föladata.

Ha például látjuk, hogy finövendékekre számított képezdénk számának szaporításával nem tart egyenlépést a

növendékeké, míg a nőkre számítottaknál az eset éppen ellenkező: úgy e tapasztalatnak arra kell vinni bennünket, hogy jövőre az utóbbiak számát szaporítsuk, az előbbieneknek pedig megnépesítéséről s kellő kihasználtságáról gondoskodjunk; de ha csak egynek is fölhagyására, szemben a képzett tanítók tekintetében fenforgó szükség nagyságával, gondolni sem szabad.

Ha látjuk, hogy gazdasági intézeteinkben sem szaporodnak a növendékek arányban azoknak s a bennünk működő tanerőknek szaporodásával: úgy e tapasztalásnak vissza kell ugyan tartani bennünket azok további sokasításától: de mielőtt az áldozattal létesítettekből csak egyet is fölhagynánk, mindent el kell követnünk azok kihasználtságának biztosítására. — Sőt még ez sem elég; gondoskodnunk kell, hogy ha és a mennyiben ezen uton nem lehetne, máson éressék el a cél, például a fölállítandó felső népiskolák s azokhoz csatolandó gazdasági tanfolyamok által.

Megalkottuk az ipartörvényt, elhárítani kívánván az akadályokat, melyek útban álltak, hogy magunknak s a köznek javára azon téren érvényesíthessük erőinket, a melyen legelőnyösebben véljük azt tehetni. Az eredmény aligha felelt meg várakozásunknak. A bensőleg jogosult erők térfoglalása gyéren mutatkozik, de annál sűrűbben burjánzik a kontárkodás; a czéhek békői szétőrettek, de iparosainknál az erők egyesítésének s szerves összeműködésének jótékony hatása is majd egészen eltűnt. Visszatérjünk-e a czéhekhez és nyűgeikhez? Aligha kívánja valaki. De igenis rajta kell lennünk, hogy az iparos-társulatok szaporodjanak, rajta kell lennünk, hogy a sajátképeni iparosok körén túl is fejlesztessék az iparos-munkásság, hogy kiemelkedjünk elvégre azon nyomorú helyzetből, melyben egyesekül és országostól az elemektől, az időjárás véletlenétől függünk.

Megalkottuk a kereskedelmi és iparkamarákat is, vagy jobban mondva, újra alkottuk azokat. Működésüket nem kísértc az óhajtott eredmény. Csatlakozzunk-e azokhoz, kik megszüntetésüket szorgalmazzák, a helyett, hogy az okokat keresnék és akarnák elhárítani, a melyek netalán okai a nagyobb siker elmaradásának? — A reájok néző föladat nagyságával szemben alig tehetnök azt.

Montesquieu mondja, hogy a föld nem termékenysége-nek, hanem szabadságának arányában műveltetik. Ha a nagy

gondolkoznak igazá van, úgy földművelésünk nagy mérvű fejlődését várni valánk jogosítva, nagy mérvűek levén azon állami intézkedések is, melyek a föld felszabadításának érdekében 1848-ban és az óta történtek, messze magok után hagyók Mária Teréziának és II. Józsefnek különben oly áldásos intézkedéseit, ép úgy, mint az 1837-ik és 1840-ik országgyűlések fenkölt szellemű alkotásait is.

Az 1848 : 9., 13., 15., az 1868 : 29., az 1871 : 53. s 54. és az 1873 : 22-ik t. cikk mind megannyi állomásait képezik az ez irányban meghaladott nagy és hosszú útnak.

Méltán sorakoznak melléjük, a tagosítást, arányosítást és elkülönzést szabályozó 1836 : 12-ik, 1848 : 10-ik és az 1871 : 55-ik t. cikkek. Hason irányú az 1872-iki 6. t. cikk, mely a vadászati jogot szabályozván, a birtokost földjének ez irányban is urává teszi.

A törvényhozás ez irányban kifejtett munkásságának nem maradt mögötte a kormány-tevékenység.

Carey mondja, hogy a legnagyobb adó, mely a termelőt terheli, a szállítás költsége; azon ár, melyet fizet, hogy leküzdje a helyhez kötöttséget. Legújabbán ezen is nagyon könnyítve lett. Mert bár gőzösökkel is járható folyamaink hossza 370 mfd, míg Lajtán túl csupán 83, bár azokhoz még a Balaton s a Ferencz-csatorna is járúl, és bár evezős és kis hajókkal járható folyóink hossza azon túl is még 317 mfd: mégis óriási mérvben szaporítók vasútainkat is, azok hosszát 1866-tól 1874-ig 206.₃₂ mfd-ról 818 mfdre emelvén, 8 év alatt szinte 3-szor oly hosszú vonalat építvén, mint a mennyi előbb 20 év alatt épült. Könnyű belátni, mennyivel csökkent ez által a szállítás költsége.

Vajon a várt és méltán várhatott eredmények bekövetkeztek-e?

Az óhajtott, a hozott áldozatoknak megfelelő mérvben bizonyára nem.

A kellő eredmény e hiányának egyik oka bizonynyal abban keresendő, mert nem egyszer elfelejtők, hogy a szabadságra csak annak önerőnkkel kiküzdése vezet, hogy az ingyen ajándékban nem nyerhető. Az sem tagadható, hogy részint ez okon, részint pedig alkotásaink rohamossága miatt azok szerfölött drágába kerültek, azon túl, hogy nem mindenkor voltak a célnak egyáltalában megfelelően irányítva.

A hiány másik oka azonban tagadhatatlanul az, mivel-hogy egyesekül nem fejtettük ki azon munkásságot, mely jutalmazókká tehetné és tette volna az állam alkotásait.

Hazánk területe 5853.₈₃ □ mfdet tesz, 401.₂₃ mfddelel többet, mint Ausztriáé. E területnek 32°/_o-a alföld, 18°/_o-a dombvidék, s így egész fele kiválóan alkalmas a földművelésre, míg Ausztriában ilyen az egész területnek alig 20°/_o-a, s az is legnagyobb részt a ritkább népességű és kevésbé iparos Galicziában.

És mégis, itt és ott, a területnek szintén ugyanazon része van eke alá véve, tevéen ez nálunk a termő résznek 36.₉, ott 36.₂^o/_o-át.

Rét és kert tesz nálunk 14.₆, ott 12.₉^o/_o-ot, a kettő együtt hazánkban 51.₅, Lajtán túl pedig 49.₁^o/_o-ot.

Világosan mutatják e számok, hogy a hegyvidékből nálunk alig hódított valamit az eke, míg Ausztria járt földjének szinte 60 százalékát attól hódította.

Az 1870-ki összeírás nálunk 15.417,327, Ausztriában pedig 20.217,531 lelket talált, oly különbség, mi a földnél nekünk jutott előnyt kiegyenlíteni több mint elégséges.

Sajnos, hogy sulyát nem látszunk eléggé érezni. Nem is említve, hogy nem követjük, és pedig megfelelő módosítással sem a XVIII-dik század nagyszerű példáját, mely szerint csupán a bánáti telepítések az átengedett földek értékén túl is vagy 3 millióba, akkor roppant pénzbe kerültek csak magának az államkincstárnak: az egészségügygyel is keveset törődünk. Így történt aztán, hogy úgy is gyér népességünk 1872 és 73-ban 185,000 fővel lett kevesebb csupán a cholera miatt, így történik, hogy nálunk a járványok általában sokkal pusztítóbbak, mint csak a szomszéd Ausztriában is, több mint két annyi áldozatot kívánván itt, mint ott. Innét van azután, hogy hazánk népességében a serdületlen, azért keresetképtelen kor sokkal magasabb, ellenben a hajlott sokkal csekélyebb arányban van képviselve, mint az európai népeknél, általán esvén:

	nálunk	Európában
a serdületlen korra (0—15 év)	37. ₃ ^o / _o	33. ₆ ^o / _o
az erőgyűjtés korára (15—20 év)	9. ₅ „	9. ₇ „
a teljerő korára (20—60 év)	48. ₂ „	48. ₉ „
az erőhanyatlására (60—70 év)	3. ₇ „	4. ₉ „
az agg korra (70 éven fölül)	1. ₃ „	2. ₉ „

A népességnek 40 éven fölül levő része nálunk csak 20,7^o/_o, míg Ausztriában 22,7^o/_o az.

S ha legalább e népesség volna kellőképen megosztva a kereső munka mezején.

De ezt sem mondhatjuk. •

Ugyancsak az 1870-ik összeírás minden különös kereset nélkül talált nálunk 8.117,693 főt, az egész népességnek 52,7^o/_o-al, míg Ausztriában csak 41,6^o/_o-ra ment az olyanoknak száma. Szintén azon összeírás szerint a személyes szolgálatban állók nálunk az összes népességnek 7,8^o/_o-át tevék, míg Ausztriában azok csak 4,2^o/_o-ra mentek. — A két rovat együtt tesz nálunk 60,5, Lajtán túl pedig csak 45,8^o/_o-ot. E közel 15°/_o-ra menő különbözet illetőleg a nem termelő népességnek ezen nagy többlete egyik legnagyobb sebje hazánknak. Ez oka, hogy bár iparos és kereskedő népességünk kicsiny, aránylag oly kicsiny, mint a házbérből és tőkeamatból élőké: e népességnek mégis csak 32,8^o/_o-a jut az őstermelésre, míg Ausztriában 37,5^o/_o foglalkozik avval.

Tudom, hogy statisztikusaink megdöbbenve mintegy e kedvezőtlen eredményen, kétségbe veszik az összeírásnál e tekintetben követett eljárásnak helyességét: de én nem bírok szemet hunyni azon tény előtt, hogy 1857-ben mikor ott és itt ugyanazon kéz intézte a dolgot, szintén nem merült föl kedvezőbb arány, kedvezőbb eredmény. Sőt ellenkezőleg, a minden különös foglalkozás nélküliek száma akkor a népességnek egész 69°/_o-át tette.

Az épen mondott számok nagyon beszédesek, s bőven megmagyarázzák, miként történhetik, hogy annyi előny daczára a földművelés s általában az egész őstermelés terén is oly gyengék vagyunk.

Adjuk ehhez alföldünk természeti és termelési viszonyainak egyformaságát, egyoldalúságát s meg fogjuk érteni, miként történhetett, hogy 1790-től 1873-ig 84 év alatt 26 rosz termés sújtá ez országot, oly körülmény, mely mellett szabályos ár nem képződhetik, a mi nélkül meg rendes nemzetközi kereskedés merő lehetlenség. E bajnak ellene dolgozni, e precär állapotot megszüntetni, első s legfőbb feladatunk. Hogy azt megoldhassuk, oda kell vinni népünket, hogy csakugyan szabadságának arányában művelje az állam oly nagy áldozatával szabaddá tett földjét, hogy az ur dolga által többé igénybe nem

vett idejét ne elpazarolja, de saját gazdaságában hasznosítsa. Hogy ezt annál biztosabban tehesse, keresztül kell valahára vinnünk a birtokok szabályozását, ha lehet a létező törvények alapján; ha kell, ezek változtatásával, általában megadva a kereseti jogot minden birtokosnak, tekintet nélkül a birtok nagyságára.

Gazdáinkat illeti meg, hogy az 1871-ik évi 39-ik és 40-ik t. cikkek fölhasználásával a vizek uraságának is vége vessek, hogy azok romboló hatalmak helyett áldások forrásaivá változzanak.

Törvényhozás és kormány ez irányban is megtették, mi azokat illette, megadván a már említettekben a szövetkezett erők összeműködhetésének föltéteit. Sőt többet is tettek. A folyam-szabályozások és csatornázások, mik Bánátban a XVIII-ik század folyamán tétettek, főleg állami erőkkel teljesítettek s a kormánynak voltak köszönhetők. Bármily műtani hibák követték is el e munkálatok közben: mégis alapját veték meg azon haljárathnak, melynek célja a töröktől szerencsésen visszafoglalt földet az elemektől is meghódítani. — A Béga-csatorna egyenesen az államnak köszöni lételetét, míg a Ferencz-csatornáról indirecte áll az. Az egyeseket fogja megilletni, hogy vízének öntözési célokra igénybevételel hasznosítsák is azt.

Azon jelentékeny összegek, melyek a közelebbi éveken át vízepítészeti célokra vétettek föl költségvetéseinkbe, szóló bizonyosságai, hogy kormány és törvényhozás e téren tevékenyek voltak. A Tiszánál, a Temesnél, a Körösöknél s legujabban a Vágnál a társadalmi tevékenység is örvedesen mutatkozik. Eletérdekünk, hogy ne hiányozzék a kellő kitartás, s hogy a jó példa követőkre találjon más vizeinknél is, s a hozott törvények egész mérvben hasznossítassanak.

Alig kisebb jelentőségű a községek földbirtokának csökkentése is. E birtok, a volt határőrvidéknek is beszámításával megközelíti a hét millió holdat, s bizonyosan több mint 14%-a az egész termő területnek. Nem vélek hibáznai, ha e közös birtokok nagyságában keresem azon tüneménynek okát, mely szerint a gyeplegelők még mindig 16%-át képezik az összes termő területnek, daczára a vízszabályozások, erdőírások folytán eke alá került nagy területeknek, daczára az egyes birtokosok által feltört legelőeknek.

Az önérték által folyton serkentett magán-kezelés alá juttatni a szabaddá lett földet: ez első teendőnk. Az állam gondoskodott intézetekről, a melyekben megszerezhető a mezei gazdálkodáshoz kellő szakképzettség. Hinnök-e, hogy bennök, e kiválólag földműves országban egy tanárra alig jut, több 7—8 tanúlónál? Adjuk ehhez, hogy míg Ausztriában például 1871-ben volt 240 fő és 317 fiók gazdasági egylet, addig nálunk alig volt annak tized része, hogy míg ott a kizárólag egyes ágakra szorítókozókön túl volt 44 szaklap, addig nálunk alig 4—5, s az is minél kisebb közönséggel. Oly baj ez, a min nem segít semmi törvényhozás, semmi kormány, ezen segíteni az egyesek dolga. Mi e téren még az államra néz, az egy megfelelő víz-jog megalkotása, s a már rég előkészített erdőtörvény meghozatala.

Míg meg nem tanulunk jobban gazdálkodni az élőtökével, míg munkához nem lát a lehetőségig minden munkaképes, míg a szabályozást mindenütt keresztül nem vesszük, míg vizeinknek urává nem leszünk, míg országszerte eke és kapa alá nem vesszük mindazt, mi az alá való, míg fokozott szakismerettel nem vesszük gazdálkodásunkat, megsabadítva azt a mai oly nagy mérvben divó egyoldalúságtól, egyszóval míg teljes mérvben nem hasznosítjuk az állami alkotásokat: addig nem lesz vége azon sajnos állapotnak, melyben ma sínlódunk, s melyben annyi előnyök daczára még a földművelés terén is mögöttük állunk szomszédainknak, addig részben magunk vagyunk okai, ha nehezen bírjuk a reánk nehezedő terhet. Ez alaptól eredt gyengeségünknek tudatára jutunk, ha figyelembe vesszük, hogy a statisztikai kimutatások szerint.

Az 1868-70-ik évek átlag termése tett nálunk:

Kenyérterményekben	76.512,982 mérőt
Összes gabnafélékben	152.897,157 „

Ellenben Ausztria termése az 1869—71 évek átlagában tett:

Kenyérterményekben	63.057,429 „
Összes gabnafélékben	156.953,178 mérőt,

tehát a 163., □ mffdel kisebb s mindenesetre sokkal kevésbé termékeny területen többet.

Még kedvezőtlenebbnek bizonyul ránk nézve az arány, ha a többi terményeket is figyelembe vesszük.

Igaz ugyan, hogy nálunk a termésnek sokkal nagyobb hányadát teszi az értékes buza, mint szomszédainknál; az is igaz, hogy mi jelentékenyen több dohányt, több kendert s kétannyi repczét termesztünk, mint természet Ausztria: de annak nagyban mögötte maradunk a gabnapótló kölesben, pohánkában s a hüvelyesekben, melyekből az 7—8 millió mérőt természet, míg mi alig kettőt; mögötte maradunk lenben és komlóban.

Mindezeknél azonban nagyobb fontosságú azon különbség, mely az ő és a mi répa- és burgonya-termesztésünk között mutatkozik. — Míg mi termesztünk 10 millió mérő répát, addig Ausztria természet 56 milliót, a mi burgonya-termesztésünk átlag 24—25 millió mérő, míg Ausztriáé több mint száz millió. A különbség 16 millió mérő rozs egyenértékét képezi.

E reánk, mint kiválóan földműves országra nézve valóban szomorú eredményt tekintve, csak ismételnem, hogy földművelésünk távolról sem tette azon haladást, mely megfelelné mindannak, mit az állam ép ezen a téren tón.

S nevezetes, hogy éppen a terheitől megszabadult volt jobbágybirtok az, mi legtöbb kívánni valót hagy. Legalább az ország azon részeiben, a melyeket már 1848 előtt is ösmerem, jobban állásáról volt fölismerhető a jobbágy vetése; a földesuri birtokon meglátszott a robotban tett munka. Egészen véve, ma a dolog éppen fordítva van. A majorsági művelés alá vett, jobban fölszerelt és több értelemmel kezelt földesúri táblák rendszerint messze túlhaladják a volt jobbágyok birtokát, jeléül, hogy utóbbiak által a nyert szabadság kellőleg még mindig nem hasznosíttatik.

Tekintve nem csak közterheinknek éppen a magán-termelés érdekében tett költségeik miatt fokozottabb voltát, de magán igényeinket is, az éppen közlött, nagyon is szerény eredményeknél nem maradhatunk meg; nem annyival inkább, mivel se a növénytermelés más ágainál, se az állattenyésztésnél nem találjuk a kellő kiegyenlítést.

Bortermelésünk, külterjüleg legalább, nem hogy előre nem megy, de hanyatlik. Míg Schams és Fényes 1½ millió holdra becsülték szőlőinket, 30 millió akóra azoknak termését; ma úgy tartják, hogy 681,000 holdon terem 16—17 millió akó. Pedig páratlanul kedvező őszeink mellett már is kitünő anyagunk a legnagyobb várakozásokra jogosít föl, minél fogva

csak sajnálni lehet a művelés körének szűkebbre szorultát, és pedig annyival is inkább, mivel legtöbbször azon kevesebbet ugyan, de jobbat termő hegyi szőlők pusztulnak el, a melyek éppen mivel határozottan arra valók, már rég beültetvék s inkább kimerültek. Ujra telekítésök s kellő gondozásuk annál kívánatosb, minthogy a némileg már is kedvezőbben alakult viszonyok között csak magunktól függ, hogy azt haszonnal tehesük.

Kivitelünk ugyanis, mely főleg a magas vámok miatt, korábban alig volt említésre méltó, s az 1819—1850 közötti években 300—110 ezer mázsa között ingott, a küzbenső vám eleste s a németországinak mérséklése folytán újabban szépen emelkedett, tevéen az 1868-ban 16.₂ — 1869-ben 12.₃ — 1870-ben 9.₃ — 1871-ben pedig 9.₆ millió frtot, míg a behozatal ugyanazon években alig ment fél millióra. A kapott ár tett vámmázásánként mintegy 10 frtot.

A kivitt mennyiségeknek legnagyobb részét Ausztria fogyasztá el, a birodalom határain túl alig 1½ millió frt ára kerülvén évenként. Oka egy felől a 375,000 holdon csak vagy 6.₃ millió akót termelő Ausztriának szükséglete, más felől meg az idegen államoknak még mindig magas vámtételei, tevéen az a német birodalomban akónként 4, Oroszországban 10—11 frtot, Angliában pedig üvegenként 60 krajczárt.

Tekintve hogy Franciaország, míg Elzásznak is birtokában volt, 3,870,000 holdon, tehát a miénket több mint ötszörösen fölül muló téren termesztett bort, s meggondolva, mily előnyökkel bír az még mindig fölöttünk: az 1868-ban általunk elért eredményt, a borából mintegy 90—100 m. forintot nyerő Franciaország által kivivottal szemben, teljesen kielégítőnek kellene tartanunk, ha nem tudnók, hogy azon év bor tekintetében is kivételesen áldott volt.

Igy is elég okunk van azonban, hogy a legjobbat reményljük. A kormány feladata lesz azon lenni, hogy az említett vámtételek továbbra is mérsékeltesenek, különösen, hogy Oroszország ne tartsa fén éppen a mi rovásunkra szárazföldi határain azon roppant vámot, mely akónként 5 forintra magasabb annál, melyet ugyanaz tengeri határvonalan szed, óriási előnyben részesítvén így például a francia borokat. Mennyire kívánatos hogy ez irányban siker kövesse kormányunk fáradozását, mutatja azon tény, mely szerint az idegen szeszes italoknak Oroszországba bevitele, az ottani szesz termelés

érdekében tett rendszabályok daczára is mindegyre növekszik, s míg az 1860-ban még csak 16, addig 1871-ben már 18 millió frt ára volt.

Hasonlóan kedvező jelenség mutatkozik Angliában is, hol a borbevétel 1851-től 1871-ig 523,000 akóról 1.490,000 akóra emelkedvén szinte háromszor olyan erőssé lett. Annál biztatóbb pedig ránk nézve ezen emelkedés, minthogy nem az ott régebben szinte kizárólag fogyasztott nehéz borokra esik, hanem főleg azon aránylag könnyebbekre, a melyekkel mi is szolgálhatnánk.

És mégis alig 8—9000 akó az, mivel mi ama roppant tömeghez járulunk. Ki nem látja a tért, a mely itt meghódításra vár?

Azon jobb fordulat előidézésének érdeme, a mely lehetővé tette, hogy a közbenső vámvonala esését, s a német határokon szedett vámok mérséklését hasznosítani bírjuk, első sorban az országos gazdasági együletet illeti, mint a mely legrégebben fáradozott ezen a téren, egyaránt kiterjesztvén gondját az okszerű szőlőművelésre s a helyes pinczekezelésre.

Ujabbban azonban e téren is a kormány vette át a vezetés szerepét. Az okszerű szőlőművelés érdekében államköltségen tartatik fenn az erdélyi vinczellérképezde, hasonlóan Hegyalján is létesítése célba vétetett. Ugyanazon érdeken történt az illető gazdasági intézeteknek és egyesületeknek francia szőlőkapákkal ellátása és azon ajánlat, mely szerint a kormány, a mindegyre dráguló karózás pótolhatása végett késznek nyilatkozott a távirtdáknál elhasznált sodronyok jutányos áron átengedésére.

De mindennek fölött a helyes pinczekezelés megismertetését tette a kormány gondjai tárgyává. A keszthelyi és kolozsmonostori tanintézetekben minta-pinczék állítottak, a pinczekezelésből és a borászati vegytanból B.-Füreden és Hegyalján nyilvános előadások tartattak, egy népszerű borászati vegytanra pályadíj tűzetett s a borászati füzetek és egynémely borászati egyület állami segélyezésben részesítettet. — Mind nem elég. A rajnai s a klosterneuburgi pinczekezelés tanulmányozására szakértők küldettek, egy Pasteur-féle gép szereztetett s ennek segélyével egy francia borász által itt Pesten, Válon és a Hegyalján meg lón ismertette a pasteurisálást.

Ugy a szőlőművelés, mint a borkezelés érdekében történt,

hogyan az 1868-tól 1870-ig terjedt években három szakértő utazta be államköltségen az ország bortermő vidékeit, a kiknek ezer meg ezer példányban közzétett jelentéseik nem kis tanulságot nyújtottak.

A szőlőművelés, borkezelés és elárusítás érdekében keletkezett egyletek aránylag jelentékeny száma mutatja, hogy az érdekeltség föltámadott, s a munka megkezdett. A helyes szinte minden téren már is fölismerve, s ha a kitartó munka sem fog hiányozni, úgy e téren bizton számíthatunk a kifejtett állami tevékenység gyümölcsözésére.

A gabnafélék és a bor után mezőgazdasági termelésünk legjelentékenyebb tárgya a dohány. E cikknél kizárólag az állami egyedáruságnak szeretjük fölróni a siker hiányát, nehogy magunkban is kelljen keresni a hibát, mi soha sem kellemes. Felejtjük, hogy termelésünk — igaz egy részben a vámpolitikának az osztrák regie érdekében kezeltetése miatt is — az egyedáruságot előzőtt időkben sem terjedt több mint 50,000 holdra. Igaz, hogy az egyedáruságnak nálunk is behozatalával leszállott az 35,000 holdra: de az is igaz, hogy már 1858-ban mégis 125,000 holdon műveltetett az, oly mérvet öltvén, minőt sem az előtt, sem azóta soha. E nagy mérvű termelés szerfölött megnövelvén a kincstár készletét, az engedélyezés megszorítását vonta maga után; elannyira, hogy 1859-ben csak 67,000, 1863-ban pedig csupán 49,000 hold lón beültetve.

A hiba a külpiaczok kevés figyelemre méltatásában, s a külföldre eladás elhanyagolásában volt. Mindamellet 1865-ben már újra 108,000 holdat foglalt el e növény, 1866-ban 105,000-et 1867-ben 112,000-et, hogy 1868-ban 95,000-re, 1869-ben pedig 58,000 holdra süljedjen az, újra a korábbi okon.

Ez ok időközben megszünttetett, s a termelés ha lassan is, újra fokozódott, terjedvén 1870-ben 72,000, 1871-ben 68,000, 1872-ben újra 72,000 holdra. Hogy egykori terjedelmét megint elérhesse, sőt túlszárnyalhassa, annak többé mi sem áll utjában.

A kormánynak a monarchian kívüli eladása 1869-ben még csak 28,917 mázsát tett, míg 1870-ben már 63,885, 1871-ben 87,420 mázsára ment az, mihez a kivitelre jogosult kereskedők által 1873-ban még 157,000 mázsá járult; míg az egyedáruságot előzőtt időkben 1831—40 csak 57,100, 1841—50

55,600 mázsa hagyta el évente a határt, sőt a külföldre eladás még 1850—60 sem tett többet évi 48,000 mázsánál.

Az évi termés mostanában vagy 600,000 mázsa, a melynek termelése és kezelése azonban igen sok kívánni valót hagy. Pedig a kormány e részben sem tagadja meg közreműködését. A földművelési ministerium Horton és Debreczenben egy-egy mintatelepet segélyezett, a dohánytermelő vidékekre vándortanítókat küldött, dohány-kezelési utasításokat osztatott szét, s Pesten a Köztelken kiállításokat rendezett időnként.

Más részről a pénzügyminiszterium a beváltási árak fölemelésével s a gondosabb eljárásnak jutalmat biztosító szabályozásával kívánt lendítőleg hatni, azontúl, hogy mint már említém, nagyobb gondot fordít a külföldre s az oda eladásra. Sajnos, hogy a természetöknél a kívánatos fogékonyságra nem talált, s a jobb választékok beváltási árának jelentékeny fölemelése is alig vala érezhető, az ily választékok csekély mennyisége miatt. Pedig úgy hazánkknak, mint a monarchia másik felének behozatala, kivált az utolsó években óriásilag emelkedik, a nélkül, hogy a kivitel által ellensúlyoztatnék, ismét egy példát mutatván föl arra, hogy nem bírunk csak a magunk igényeinek megfelelő minőséget is előállítani.

Dohányban és dohánygyártmányokban 1870—1873 így állt a forgalom:

	Behozatal.		Kivitel.	
	mázsa	forint	mázsa	forint
1870.	164,969	10. ₃ millió	152,803	3. ₆ millió
1871.	189,408	14. ₇ „	385,030	7. ₇ „
1872.	270,210	24. ₁ „	307,230	7. ₀ „
1873.	381,200	28. ₉ „	243,000	5. ₇ „

A behozatali többlet e rendkívül nagymérvű növekedését felhívásnak kell tekintenünk, termelésünk úgy mennyi-, mint kivált minőségileg fokozására. Tudva, hogy legnevesb fajaink a pipázásra valók, még ma eldöntetlen kérdés, mily várakozásra lehetünk jogosítva, minden törekvés mellett is: de hogy a jelen állapotot messze túl lehet szárnyalni, az kétséget nem szenved. Bizonyítja ezt nem csak Elzász, a Pfalz és Hollandia példája, de bizonyítják egyes termelők sikerei már minálunk is.

Hiba lenne tőlem, mellőzni itt a kender és a len termesztését, azon növényeket, melyeknek ha nem csalódom jövőjük

olyan nagy, mint a közelmúltban volt elhanyagoltatásuk. Fontosságukról az iparos termelés szempontjából később fogok szólni, itt csak azt kívánván kiemelni, mily nagy jelentőséggel bírnak azok már annál fogva is, hogy alkalmasok mérsékelni gazdálkodásunk egyoldaluságát, gazdálkodásunkét, mely az ország egy nagy részében majdnem kizárólag a buzán nyugszik, másik, alig kisebb részében pedig a tengerin. Amott a kender, itt részben a len bírhatna nagy súlylyal.

E növények művelése a hatvanas években a minimumra szállott, 1864-óta azonban kedvező fordulat állott be. A termesztés, áztatás, szárítás, törés és tisztítás, főleg pedig a simítás módja tanulmányozás tárgyává tétetett. A lentermesztés érdekében a kormány rigai magot hozatott, s azt a lentermesztő vidékeken ingyen kiosztatá, ugyanazt tevén azon népszerű utasítással is, melyet e növény termesztésének érdekében szerkesztetett. Flandriába szakférfiak küldettek az ottani bánásmód elsajátítására, ugyanazok vándortanítókká képezetvén. Ehhez jött a Szepesmegyében rendezett s jutalmakkal összekötött lentárlat, a Szepes-Iglón létesített lenkikészítő intézet és példány gazdaság, ellátva két áztatóval egy amerikai törő és egy öt állványú simító géppel. Hasonlóan a kendernél is jó áztatók berendezésére, más felől meg a Narbuth-féle eljárás meghonosítására irányult úgy a kormány, mint a gondosabb természetők figyelme.

Mint a bornál az országos gazdasági egyesületet, úgy a lennél és a kendernél a pesti ipar és kedeskedelmi kamarát illeti meg nem egy irányban a kezdeményezés dicsősége.

Mind e törekvések nem maradtak minden siker nélkül. Már 1870-ben 30,309 mázsa len s 569,696 mázsa kender termesztetett, 1871-ben amaz 100,728, ez 826,779 mázsára emelkedvén s pedig csak Magyarországon, a társországokat ide nem számítva.

Tekintve azonban, hogy a monarchia behozatali többlete az utolsó négy év alatt e czikkeken és pótszereikben átlag 9,3 millió fítra ment, ez eredmény egyáltalán nem kielégítő. E tekintetben Oroszország példájának kell szemünk előtt lenni, mely len, kender és csepüből 1870-ben 87, 1871-ben pedig 64 millió fírt értékű kivitelt képes fölmutatni. E példánál is inkább serkenthet azonban saját óriásilag nagy behozatalunk

len- és kender-szövetekben. Annyi bizonyos, hogy e téren sem szabad szünetelni a kormány tevékenységének s nagy mérvben kell fokozódnia az egyesekének.

Igaztalanok lennének, ha állítani akarnók, hogy őseink az erdőknek s fenmaradásuknak nagy fontosságát nem látták, és nem óhajtották. Ámde az erdők fentartásának csak egy biztos módja van, tudniillik azok hasznossá tétele, s őseink éppen ezt nem bírták eszközölni. Innét magok a birtokosok által letarolt erdőtalajnak oly nagy tömege.

Erdeink hasznosításának eleitől fogva nagy akadály volt azok külön tömegesülése, a faszegény rónáktól távolsága. E körülmény vízi útaink szabályozatlan volta, a szárazságnak pedig az ország nagy részében majd teljes hiánya miatt egy felől a szalmának és a trágyának eltüzelésére, e gazdasági képtelenségre vitt; más felől meg erdeinket tette értéktelenné. Újabb időben e bajon is segítve lett, s pedig nagy mértékben, segítve lett vízi útaink szabályozásával, még inkább pedig vasút-hálózatunk nagy mérvű kiterjesztésével. Nem is maradt el a kedvező eredmény, mi — nem kétlem — a jelenleg uralkodó gazdasági pangás megszűntével újra és pedig fokozott mérvben fog majd mutatkozni. Egyelőre 22.³ millió fírtot tesz a monarchia kiviteli többlete, a miből hazánkra vagy 30% esik.

Nem hagyhatom el e tárgyat a nélkül, hogy sajnosan ki ne emeljem, mennyire nem tartatnak hatályban az erdei károsításokról szóló törvényeink. E tekintetben ép oly sok kívánni való van a szoros értelemben vett Magyarországon, hol ez ügy a bíróságok illetékességéhez tartozik, mint a Dráván s a Királyhágón túl, hol a közigazgatási hatóságok vannak hivatva eljárni. Jele, hogy a főmák nem segítenek, hogy a társadalomnak, jelesen a társadalom jobb részének kell az állam és kormány segélyére jőni. S ez nem csak itt igaz.

A mily tehetlenek vagyunk erdeink pusztításának meggátolásában, oly csekély eredményeket birunk fölmutatni azok alakításában, s egyáltalán a faültetésben. A futóhomok megkötéséről szóló törvényeink kevés kivétellel ép úgy papíron maradtak, mint írott malaszt gyanánt tekintendők azok, mik a községi faiskolákra vonatkoznak. Kevés dolog van, mi igazgatásunk gyarlóságát inkább bizonyítná. Pedig nagy érdekek parancsolnak, hogy ellenkezőleg járjunk el mindegyik

irányban, összefüggők climánk szeszélyes voltával, gazdaságunk e legfélelmesb ellenségével is.

A mezei gazdaságnak nem kevésbé fontos, mert a sikeres növénytermelésnek is alapját képező másik ágát az állattenyésztést illetőleg is számosak azon intézkedések, melyek államilag közel másfél századon át, annak emelése céljából tétettek, és pedig nem siker nélkül. Nem tekintve itt azon csak muló siker által kísért törekvéseket, melyek a selyem-termelés meghonosítása érdekében annyi kitartással s oly hosszú időn át tétettek, csak azon cselekvékenységre kívánok rámutatni, mely ugyancsak M. Terézia korától kezdve a juhászat és a lótenyésztés érdekében kifejtetett.

Az elért siker egyik szülő bizonyossága, a jól irányzott állami cselekvékenység termékenységének, a gondozott ágak mindenikének állásával teljes okunk van megelégedni. Juhaink száma 17—18 millió, a termelt gyapjué vagy 375,000 mázsa, 47—48 millió forint értékkel.

Ausztriában a birka-állomány 1857-ben még 5.284,655, ellenben 1870-ben már csak 5.026,398 darabból állónak találtatván, 4,9% apadás észleltetett, míg nálunk szaporulat és pedig 33,6%-nyi igen jelentékeny szaporulat mutatkozott. A gazdaság ez ágában hát határozottan túlszárnyaltuk különben annyival erősb szomszédunkat, nem csak, de ha Horvát-Szlavonországot nem tekintve csupán a sajátképeni Magyarországot vesszük figyelembe, úgy e tekintetben egész Európában az első hely illet meg bennünket, és pedig még az esetben is, ha nemcsak a mennyiséget, de a minőséget is a mérlegbe vetjük.

Alig kevésbé örvendetes jelenség mutatkozik a lótenyésztés terén. Az 1870-ki összeírás 2.158,819 darabra menő lóállományt talált, szemben az 1857-ben talált 2.095,055 darabbal, úgy hogy a két összeírás közötti időben a növekedés évenként $\frac{1}{4}$ %, mely szaporodás annál inkább figyelmet érdemel, mivel a nagy magán ménesek szinte általán bekövetkezett fölhagyásának vagy csökkenésének daczára jött létre. A haladás azonban nem annyira a mennyiség, mint inkább a minőség tekintetében jelentékeny. Innét van aztán, hogy forgalmunk, mely még 1868-ban is veszteséggel, jelesen 157,000 fitnyi veszteséggel járt, 1869-től 1872-ig átlagban

bevételi többletet mutat föl. Hogy alakult e forgalom 1873-ban? azt Magyarországot külön illetőleg még nem mondhatom meg: de a monarchia egészéből háromszor oly erős kivitel volt, mint az előzőtt éveké átlagban. Minthogy lovaink száma egész egy harmaddal nagyobb, mint Ausztriáé: föltehető, hogy ama rendkívül emelkedett kivitel legnagyobb része épen reánk esik.

A siker tehát eltagadhatatlan. De az áldozatok is igen jelentékenyek, a melyeken az megvásároltatott, s tagadhatlanul itt annak ideje, hogy e megizmosult tenyésztési ág, mind inkább önerején fejlődjék tovább. Az állam visszavonulásának azonban fokozatosan kell bekövetkeznie, nehogy az annyi áldozattal elért siker kockáztatva legyen. Sőt az ország nem egy vidékén még fokoztatnia kell az állam tevékenységének, mi azonban nem zárja ki annak egészben véve csökkentését.

Nem ily örvendetes a kép, melyet szarvasmarha-tenyésztésünk mutat; de ha lehet, még tanulságosabb annak szemlélése. A tenyésztés ezen ága a kormány gondoskodásának, az állam áldozatkészségének tárgyát nem képezte, legalább távolról sem oly mérvben, mint az említettek. A legújabb időig inkább csak negatív irányú, az időnként pusztító vész elnyomására törekvő volt az, még ebben is sok, igen sok kívánni valót hagyva.

Ez eljárásnak egészen megfelel e tenyésztési ág állapota. Még 1857-ben találtatott nálunk:

ökör és bika	1.582,923
tehen	2.167,758
3 évig való növendék	1.896,273
	<hr/>
	5.646,954,

de az 1870-diki összeírás talált csak:

ökröt és bikát	1.497,593
tehenet	2.052,488
növendék marhát	2.308,762
	<hr/>
	5.249,193,

a különbség, illetőleg a csökkenés:

ökör és bikában	85,330
tehenben	115,270
növendék marhában	167,161
	<hr/>
	367,761.

Egészben hasonló, de részleteiben különböző az Ausztriában észlelhető fejlődési folyam. Volt ott:

	1857-ben	1870-ben	különbség
ökör és bika	1.495,684	1.285,314	210,370
tehén	3.922,107	3.831,136	95,971
növendék marha	2.590,577	2.308,763	281,815
	<hr/> 3.013,368	<hr/> 7.425,212	<hr/> 588,156.

Tehát egyaránt jelentékeny csökkenés itt és ott; de míg a csökkenés Ausztriában, főleg az ökröknél és bikáknál, addig nálunk a teheneknél nagyon jelentékeny, tehát ott, hol már előbb is hátrányban voltunk szomszédainkkal szemben. Marhaállományunk ez apadása mindenesetre ellensúlyozza juh- és lótenyésztésünk előre fejlődését, úgy, hogy baromtenyésztésünket egészben véve pangónak mondani vagyunk kénytelenek. Pedig ez nagy baj, rendkívül alacsony levén azon színvonal, a melyen az pang. Hadd indokoljam ítéletemet:

Míg hazánk termőterületének, mint láttuk 36,9%-a áll eke alatt, addig a rétek és kertek együtt csak 14,6, s így a rétek magokban bizonynyal nem is 14%-ot tesznek, a szántóföld minden három holdjára alig jutván ilyként egy holdnál több rét. Hogy az arány a hegyes Ausztriában még kedvezőtlenebb, az reánk nézve bizonynyal nem vigasztalás, miután ép ez okon a baromtenyésztés ott sem kielégítő, bár rétjeik és legelőik a mieinknél általában tetemesen jobbak.

Ha ilyként vagy 7 millió holdnyi rétjeink termését széna és sarjuban Fillunger 166 millió mázsára becsüli, úgy becsüjét alacsonynak bizonyára nem fogjuk mondani. Adjuk hozzá azon 376,000 hold szántóföld termését, mit az 1870-ki összeírás takarmánytermelésre fordítottak talált, s vegyük ide a gumós növények- és gabnaféléknek takarmányozásra fordítottatni szokott részét együtt 25 millió mázsa széna értékkel s végre szalma-termésünket ugyancsak Fillunger nyomán 316 millió mázsával s együtt lesz azon takarmány-mennyiség, melylyel a legelőket nem tekintve összes állattenyésztésünkre rendelkezhetünk. Tekintve, hogy a mi baromállományunk szarvasmarhára reducalva 10,8, Ausztriáé pedig 10,5, együtt 21,3 millió darab, tekintve továbbá, hogy az egész állomány eltartására a gyep, ugar és tarló legelőnek beszámításával mintegy 900 millió mázsa széna-érték áll rendelkezésünkre: nyilván van,

hogy egy darab szarvasmarhára évenként mintegy 42 mázsa, vagyis naponként 12 font széna-érték jut. Eből következik, hogy átlagban nálunk egy darab szarvasmarhára csak 400 font élősúly esik, naponkénti 3 font széna-érték felelven meg 100 font élősúlynak.

Összehasonlítva akár különösen hazánknak, akár általában az egész monarchiának ez irányban való gazdagságát az Európa fejlettebb államaiban találhatóval, elmaradottságunk érzetének egész hatalommal kell fölkelni bennünk.

Míg nálunk a rét a termőföldnek 15,2, a gyeplegelők ugyanannak 16, a kettő együtt 31,1 % -át, teszi: addig Hollandiában, Helvetiában és Angliában, a baromtenyésztés eme legkiválóbb államaiban 51—59 % -ra megy az, tehát többre az egész terület felénél. És mégis a különbség nem annyira a mennyiségre, mint sokkal inkább a minőségre esik. Ott a mi kopár gyeplegelőink ösmeretlenek, legelő és rét a síkon összeesvén s egy hold rét termése nem 23—24 m., mint nálunk, de 38—45. S mind a mellett, míg nálunk még 1870-ben is csak 376,000 hold szántóföld találatott takarmány-termesztésre fordítva, tehát az egésznek alig 2 % -a: addig Angliában a bevett területnek 26,6 % -a szolgál azon célra. Innét van aztán, hogy míg nálunk egy □ mfdre 1870, Ausztriában 1930 darab átlag 400 fontos marha jut; addig Angliában 2889, Belgiumban 3028, Hollandiában 3125, Württembergben 3462 darab él ugyanoly terjedelmű földön és pedig átlag 660—670 fontnyi élősúlylyal, mi más szóval azt teszi, hogy azon országokban négyszög mfdenkint közel, sőt részben éppen két annyi hús termeltetik, mint nálunk. Igen természetes, hogy a trágya-termelés is legalább két annyi. Ha még meggondoljuk a föld termőerejének a takarmány-termesztés melletti kímélését, s számba vesszük a trágya-kezelésnél és felhasználásnál követett okszerűbb eljárást, bírnunk fogjuk az említett országok gazdasági felsőbbségének magyarázatát is.

Állattenyésztésünk ezen igenis alacsony állása, gazdasági életünk alap és legnagyobb hibája. Innét van, hogy trágyázni alig bírván, nagy területen, sok költséggel keveset termesztünk; innét van, hogy a húsnak s általában az állati termelvényeknek ára nálunk szerfölött nagy, oly körülmény, mely nálunk az életet szerfölött drágítja, a minek káros következményei meg szinte elláthatlanok.

A monarchia egészére kiterjedő ezen baj hazánkat illetőleg még fokozódik az által, hogy nálunk épen a tehének száma igen csekély, s hogy még e csekély szám is kisebb tejelő képességgel bír. Már pedig, hogy a tej, vaj és sajt mily szerepet visz a nép élelmezésében, nem szükség mondanom, s elég ha megjegyzem, hogy a nálunk s a csak Ausztriában is termelt tejmenntiség közötti értékkülönbséget Fillunger 63 mill. forintra becsüli, oly összeg, mi szinte kétszeresen ellensúlyozza azon többletet, melyet mi a gyapjú-termelésnél fölmutatni birunk.

A kertészkedésnek elhanyagolása, aztán a burgonyának kivált homokos földjeink nagy mennyiségét tekintve még mindig csekély mérvben termelése, s végre a baromtenyésztésnek, kivált pedig a szarvasmarha s főleg a tehéntartásnak nagyon is kis mérvre szorítása magyarázza meg azon mindenkinek szükségkép feltűnő, s egyelőre érthetetlennek látszó tüneményt, hogy e kiválóan agronom országban az élet oly szerfölött drága, s ennél fogva sok gondot okozó.

Ugyanazért alig méltányolhatjuk eléggé azon sikert, melyet kormányunk az által vívott ki, hogy a marhavész pusztításait sokkal kisebb mérvekre szállítá, s csak helyeselhethjük, ha a pusztán negatív munkássággal meg nem elégedve, újabban a pozitív cselekvés terére lépett, alkalmazván megfelelő módosításokkal szarvasmarha-tenyésztéseink fokozásának érdekében is mindazon eszközöket, melyek a lótenyésztés fejlesztésére oly sikereseknek bizonyultak.

Az 1873-ban már 1354 darabot számlált mezőhegyesi törzsgulya, az ugyancsak tiszta magyar fajból Kolozs-Monostorban és Debreczenben alapított kisebb gulyák, úgy az, mely Kis-Béren algaui fajból lón összeállítva, a kormány e cselekvékenységének élő tanúi. A gazdaközönségnek e gulyákból időnkint rendelkezésére bocsátható, s az által örömet vásárlott tenyészanyag kétség kívül megteendi a maga hatását.

Tekintve azonban a hiány nagyságát, ez út egymagában nem vezetne célra. Jól történt azért, ha a pozsonyi és az erdélyi szász gazdasági egyesület tiszta magyar fajú bikák beszerzésében támogatott, s ha utóbbi egy 10 darabból álló pinzgau-i törzsnáj fölállításában is gyámolított; jól történt, ha az árvai, lipitói, turóczi és szepesi gazdasági egyesületek jeles külföldi fajok beszerzhetése céljából pénzalappal láttattak

el, valamint jól történt az is, hogy 22 megyében 300 forintig terjedő jutalmak osztattak a legjobb községi bikákért.

Hasonló méltánylást érdemel, hogy a gazdasági intézetknél a sajtkészítés is berendeztetett, s hogy külön előadások szentelvék azon iparágnak. Itt még szerfölött nagy tér van előttünk, a melyet megfűtünk, nagy föladat, a melyet megoldanunk szükség. Összes gazdasági jövőnk függ ezen kérdéstől, és pedig nemcsak a mezőgazdaság, hanem az ipar terén is. Hisz ezen fordul meg az életnek s így a munkának olcsóbbá válása.

Összemérve az 1857-ik és az 1870-iki összeírásoknak eredményét: kiderül, hogy sertéstenyésztésünk sem fejlődik előre, s ha némi változás állott be, úgy az inkább hanyatlásra mutat. Egészen megfelel e pangó állapot azon semleges magatartásnak, melyet irányában is egész a legújabb időkig elfoglalt a kormány. Pedig valaminek kell történni itt is, miután eddig úgy tenyésztésünknel, mint ennél sokkal is jelentékenyebb hizlalásunknál főleg a zsírtermelést tartottuk szem előtt, miben pedig alig bírjuk meg a versenyt azon Amerikával, mely zsírjával még itt helyben, saját piacunkon is szabályozni bírja az árakat. Hústermelésre kell hát törekednünk, mire nézve legújabbán meg is történt a kezdeményezés; de több nem is.

Az őstermelésnek másik ágában, a bányászatban, hazánk jókor jutott igenis figyelmet érdemlő fejlettségre. Köszönet azon buzgalomért, melyet érdekében királyaink tanúsítanak. Bizonyoságot tesz erről a bánya-városoknak egyenesen a bányászat érdekében történt megtelepítése, annyi szabadsággal, sőt kedvezménynyel ellátása. Tehát újra állami intézkedés a siker alapja.

Messze vezetne, ha kifejteni akarnám azon okokat, a melyek oda vittek, hogy mai nap a szén- és vastermelés e munkaágnak óriásai, melyek mögött háttérbe szorúl minden más.

Sajnos, hogy e téren sincs miért örvendenünk. Vas- és széntermelésünk igen lassan, s részben nem egészséges alapon fejlődik, egyebekben pedig határozott hanyatlás állott be.

Az államegyedűrséget képező só nem tekintve, az összes bányászati és kohászati termények pénzértéke 1866-ban nálunk

13.₀, Ausztriában pedig 26.₅ millió forintot tett, utóbbi összeg nem is egészen kétszerese lévén az előbbinek. Hat évvel későbbben, 1871-ben ugyanazon termelvények értéke nálunk 19.₆, Ausztriában pedig 63.₀ millió forintra emelkedett, most már amannak több mint háromszorosa lévén ez utóbbi összeg. Igen, mert az említett idő alatti összes növekvés nálunk csak 41% volt, míg Ausztriában egész 141.

Oka e nagy elmaradásnak egy felől a ritkább népesség, s azért, de meg a főntebb előadottak miatt is magasabb munkabér; más felől meg a csekély s azért drága tőke.

Bányászatunknak ezen, már magában is lassú fejlődése még sokkal kevésbé kielégítőnek tűnik föl az által, hogy egész ötöd részével az állam kezében van, a mely pedig folytonos veszteséggel működik ez ágban. A saját számadására való bányászkodás aligha azon mód, melyen az állam e termelési ág emelésére a legsikeresebben hathatna. Sőt nem lenne nehéz bebizonyítani ép az ellenkezőt, legalább a vas- és szénbányászatot tekintve.

A bánya- s a részvénytársulatokra vonatkozó szakasza folytán e termelési ágat illetőleg is alig kevésbé fontos kereskedelmi törvények megalkotása után az egyeseknek feladata lesz fölmenteni az államot e terméketlen foglalkozástól; őket illeti meg, a kincstár helyébe lépve, megmutatni, hogy mit tehet az érdek által sarkalt, s az erők egyesítése által emelt magánipar.

Östermelésünkkel, mint láttuk, a hazai népességnek közel 33%-a foglalkozik, s a fölvirágzás természeti föltételei legnagyobb részt advák. És mégis azt láttuk, hogy csak kevés ág jutott olyan fejlettségre, mint kívánatos és lehető volna; azt tapasztaltuk, hogy azon ágak szintén kivétel nélkül olyanok, melyekért államilag is történt valami. Szintén állandóan bizonyult, hogy az egyes gazdasági ágak fejlődési mérve egyenes arányban áll az államnak azon ágak érdekében kifejtett tevékenységével; bebizonyult, hogy az általa biztosított szabadság, megkönnyített közlekedés, s nyújtott jogvédelem magokban elegendőknek nem bizonyultak. Ennek kiemelésével nem elméletet akarok fölállítani, csak a tényt kívánom constatálni.

Mit várjunk ily előzmények után az iparosság terén, azon téren, melyen egész a legújabb időig államilag alig tör-

tént valami, s az is csak kivételesen, a mi alkalmas lett volna fokozni ennek fejlődését; de annál több történt, és pedig hosszú éveken át, visszatartására; mit várjunk kiváltképen tudva, hogy az 1870-ki összeírás tanúsága szerint a népességnek csupán 4,2%-a foglalkozik azzal!

Épen azért iparunkra nézve, a melynek még statistikáját sem bírjuk, aránylag rövid lehetek.

A mióta nálunk öntudatos vámpolitika valóban létezik, az óta, kevés kivétellel, iparunk fejlődésének akadályozására használtatott az; mint már is említém, talán épen azért, mert őseink nem bírták belátni azon viszonyt, mely az adók és a termelés között fenforog. Mikor pedig a közbenső sorompók elejtettek, akkor az elejtés nem jelentett mást, mint hogy fejlődésében mesterségesen visszatartott iparunk egy nem annyira önerején nagyra nőtt, mint inkább viszonylag legalább nagyra nevelt ipar versenyének tétetett ki. Az eredmény egészen megfelel az előzményeknek.

1848 előtt, mikor a népek érintkezése távolról sem ölté még a mai mérvet, a nép nagy tömege szükségleteinek fedezése okáért némi házi s némi kézműipar fejlődött ki nálunk. Amaz leginkább a len, a kender, a gyapjú feldolgozásának, meg a fa-iparnak terén, ez ugyanazokon túl még az agyag és üveg, meg a bőr-árúkbán, a gyertya- és szappan-készítésben, aztán a kovács- és ötvös-árúkbán, meg a gombkötő munkákban.

A közbenső vámsorompó lehulltával, a forgalmi eszközök szaporodtával mindegyre fokozódott nemzetközi érintkezés, népünk zömével is megismertette a külföld fejlettebb műiparának finomabb és aránylag olcsó termékeit. Nem csak, de meg is kedveltette, s az eredmény házi és kézműiparunknak szemlátomást hanyatlása lett; és pedig nem mintha magunknál fejlesztettük volna ki a diadalmas gép, illetőleg gyári termelést, hanem annál fogva, mert elhagytuk azt az idegen kedvéért.

Kárpótlást keresve mintegy ezen hanyatlásért, mégis tettünk és pedig nagyobb számban kísérleteket a gyári termelésre. Ösztönszerűleg éreztük, hogy miként leküzdött kézműiparunk a mezőgazdaságnál keres menedéket — majd minden falusi és kisvárosi iparos melleleg földműveléssel is foglalkozván — úgy gyáriparunknak is saját őstermelésünkben kell gyökereznie, ha megszületni és megélni akar, annak ter-

mékeit dolgozván fel, s annak szükségleteit szolgálván. Ezért lett iparunk gazdasági ipar, állván főleg lisztgyártásban, szesz-, ser-, keményítő- és cukor-készítésben, némi csekély részben gyapju-, s még csekélyebben len- és kender-fonásban s szövésben, s a mi igen nevezetes, gépek, kivált pedig mezőgazdasági gépek gyártásában.

A gépipar rendszerint koronája, betetőzése az iparos fejlődésnek; nálunk az első közt fejlett ki. E meglepő és nagyon tanúságos tüneménynek kulcsa azon körülményben keresendő, mely szerint nálunk rögtönözve következett be a pénzgazdaságra való átmenetel. Ingyen munkától elesett birtokosaink nem bírták azt felfogadott erővel kellőleg pótolni, hanemha javított eszközökkel, illetőleg gépekkel fokozták a rendelkezésükre állott állati és emberi erő hatályát. Mivel e kénytelen-ség oly időben állt be, melyben a hazai gépgyártás igen jelentékeny védelemben részesült, s mivel a rögtön óriásilag növekedett szükségletet az ép ez ágban szintén kevésbé fejlett osztrák ipar fedezni nem bírta: e mellett nálunk is fejlett ki egy nagyon jelentékeny gépgyártás, sikerével fényesen bizonyító, mi lehetséges nálunk is, ha csak megadatnak a fejlődés föltételei.

Hogy pedig ez iparág fenn is maradt: oka az, mivel a szükséglet folytonos, sőt egyre növekedő, és pedig nemcsak e beszerzésekben, de a használtaknak folyton karban tartásában is nyilvánuló. A folyton használt, ezért folyton romló készülékeknek karban tartása az, mi a távolból nem, vagy nehezen eszközölhető, mely azért nélkülözhetetlenké teszi a hazai erőket.

Mily nagymérvű azon szükséglet, melynek gépiparunk megszületését s fenmaradását köszöni, kitűnik, ha figyelembe vesszük, hogy van a magyar birodalomban 7 gőzeke; 2464 gőzesép és 529 egyéb gazdasági gőzgép, Magyarországon a szántóföld minden 4777, Horvát-Szlavonországban minden 16,276 s Erdélyben minden 62,947 holdjára egy.

Van ezen kívül 530,525 vas- s 578,935 faeke, és pedig előbbiekből 517,394 a sajátképeni Magyarországon, úgy, hogy a főösszegeből Horvátországra csak 9164, Erdélyre pedig 3967 marad.

Nagy s hasonlóan túlsúlyulag a szoros értelemben vett Magyarországon nagy a lóerejű gazdasági gépek száma is.

tevéen az 32,188 darabot, vagyis a szántóföld minden 541 holdjára egyet.

Ha malmaink, még inkább pedig más gyárvállalataink nem örvendhetnek olyan virágzásnak, mint óhajtanók, annak egyik oka épen mezőgazdaságunkkal való szoros összefüggésben keresendő, melynél fogva vele együtt érzik mindazon, fájdalom nagyon is gyakori fluctuatiokat, melyeknek az kitéve van. A kevésbé kielégítő sikernek további oka egyfelől a megfelelő szakképzettség hiánya, más felől meg a magas munkabér és a drága tőke.

Az elől nevezett baj megszüntetése munkába van véve, s ifjúságunktól függ, hogy ez mielőbb megszünjék.

Felső nép- és polgári iskoláink, a melyekre már is vagy 130 ezer fitot adunk ki évenként nagy részben; realiskoláink s politechnicumunk pedig szintén egészen e célnak szolgálnak. Már pedig realiskoláinknak és ezek növendékeinek száma igen örvendetes szaporodást mutat, 1867-ben még csak 5 főrealtanodánk volt, ma van 21, melyekhez még több alrealiskola járul. Adjuk ehhez azon törekvéseket és áldozatokat, mik egy iparos rajztanodának s egy iparmuseumnak létrehozását czélozzák, s lesz okunk e részben némi megnyugvással nézni jövőnk elé.

Nehezebb segíteni a másik bajon, a munka és a tőke drágaságán. Amaz népeességünk egy felől gyérebb voltával, nem egy vidéken és fajnál kisebb munkakedvével, s a mezőgazdaságnál már érintett bajokkal s az életnek azokból eredő drágaságával van kapcsolatban.

De minél nehezebb e bajon segíteni, annál nagyobb a kötelesség haladék nélkül s egész erővel megindítani a munkát. Minden egy a munkának megnyert erő, minden egy a tétlenségtől elvont óra kész nyeresemény, mely állapotaink gyökeres javítására visz. A tőke drágaságának megszüntetéséhez is csak ez út vezet, párosúlva takarékossgal. Sok és okos munka egyértelmű a nagy keresettel, ennek takarékos kezelése meg a tőkeképzéssel. Már pedig azon kívül nincs mód, melylyel a tőkét biztosan s tartósan olcsóvá tehetnök. A hitelügy bármily berendezése sem pótolhatja azt. Hisz fokozott és okos munkálódás meg takarékossgal nélkül még a hitel is átokká válik, mint ezt nem ritkán szomorúan kelle tapasztalnunk.

Mennyire igaz ez, s mily nagy ideje, hogy helyzetünket

fölszerve, komolyan a munkához fogjunk, arról meggyőző bennünket nemzetközi forgalmunkra vetett egy tekintet. E forgalom következőleg alakult az 1868—72 közti időszakban:

	volt a behozatal:	a kivitel:
1868-ban	319.7 millió frt.	329.9 millió frt.
1969-ben	408.9 „	329.7 „
1870-ben	344. „	342.3 „
1871-ben	472.3 „	357.5 „
1872-ben	488.1 „	313. „

A kivitel tehát az első négy éven át 27.6 millió frttal emelkedett, hogy az ötödikben kiindulási pontján is alól essék egész 16.9 millió frttal.

Ellenben a behozatal az egy 1870-ben mutatkozó visszaesés kivételével folytonosan, és pedig óriási mérvben emelkedett, öt rövid év alatt 168.4 millió frttal, több mint 52%-kal erősibülvén. Behozatali többletünk az egész időszakon át 375 millió frt, miből több mint 290 az utolsó két évre esik.

Tudom, hogy nem kicsiny azoknak száma, kik a nemzetek kereskedelmi mérlegével keveset törődnek, részint mivel megbízható voltában kételkednek, részint mivel nem hajlandók elfogadni az annak miként állásából levonatni szokott következtetések helyességét. Nem célom ezekkel vitázni.

De az állapot, a melyben vagyunk, tanúságot tesz arról, hogy a mérlegünkre vonatkozó kimutatások egészben helyesek, daczára, hogy sajátságos viszonyaink között oly sok bajjal jár összeállításuk; de tanúságot tesz ez állapot arról is, hogy a mérleg passiv állása nem olyan közönyös s veszélytelen dolog.

A szenvedő mérleg mindig arra mutat, hogy az illető nép egy bizonyos időn át megengedte magának nagyobb mértékben venni igénybe más népek termelvényeit, mint a minőben megbírta azokat vásárolni saját termelvényeivel. A jelen e túlterjeszkedését vagy a múltnak, vagy a jövőnek kell kiegyenlíteni.

Az előbbi történik akkor, ha túlfogyasztásunkat régebben képezett tőkénk segítségével fedezzük, és pedig gazdaságilag hátrányosan azon esetre, ha e végre tőkénket fogyasztjuk, mi ép azért tartósan lehetetlen; egészen baj nélkül pedig azon esetre, ha túlköltségezésünket idegen népeknél elhelyezett

tökénk gyümölcséből fedezhetjük, a mint ezt például Anglia teszi hosszú idők óta.

Az említett esetek másika meg akkor forog fenn, ha a túlköltekezés oka a nagyobb mérvben termelhetés eszközeinek, tehát az erre szükséges anyagnak és készülékeknek beszerzése volt. A statisztikai közlemények szerint 1872-ki roppant behozatalunknak egy része csakugyan ilyen volt. De baj az, hogy e rész aránylag kicsiny, nem is egész 20%-nyi volt, s hogy a fennmaradó több mint 80%-ék még mindig 79 millióval haladja meg kivitelünket. Baj továbbá az, hogy a külföldnek országostól és egyesekül tetemesen adósai lévén, a készpénz forgalomban is *passive* állunk, mely *passivánkat* áruforgalmunk fölöslegével kellene fedeznünk. Ezt nemcsak az 1872-ik legkedvezőtlenebb évben nem tehattük, de nem tehattük ez előbbieken egyikében sem. Ha mégis fedeztük, azt csak adósságra fedezhettük, a minthogy úgy is történt.

Az 1867-ik évtől az 1874-ik év kezdeteig rövid hét év alatt készpénzben több mint félmilliárd frtot fektettünk állami, főleg vasúti építkezésekbe, beszerezvén azt 30—33%-al magasabb névérték lekötése mellett részint országul, részint országos jótállás mellett magán társulatok által. Igaz, e pénznek tetemes része ment vissza mindjárt az építések folytán az ezt kölcsönzött külföldnek, sínekért, mozdonyokért, szeke-
rekért, s más vasúti szükségletekért. De nagyobb része mégis e haza polgárai birtokába ment át, az azoktól kisajátított területért, megvásárolt kőért, tégláért, mészáért, fáért s más nyers anyagért, a teljesített munkaért s fuvarért, és a többi.

E rendkívüli bevétel, s félek, utóbbi időnkben már tökének egy része az, miből túlkadásainkat fedeztük. E bevétel az építkezések bevégeztével megszűnvén, s ugyanakkor az évek rendkívül mostohaasága miatt jövedelmeink rendszerinti forrásainkból is a szokottnál vékonyabban folyván, csoda-e, ha háztartásunkat az eddigi módon tovább folytatni nem bírjuk.

Állami háztartásunkat illetőleg általános az a követelés, mely a kiadások csökkentésére irányul. És e követelés méltó; kell, hogy figyelembe vétessék, legszélsőbb határáig a lehetőségnek. Hogy szerződési kötelezettségeinket nem tekintve, mely hatalmak vonják meg a határt, igyekeztem megjelölni a fönnebbiekben, igyekeztem feltüntetni a kapcsolatot, mely fennáll az adók és a termelés közt.

Se szerződési kötelezettségeink, se ama kapcsolat nem engedik kiadásaink oly megszorítását, mely fölmentene bennünket közjövödelmeink szaporításának szükségétől, terheinknek ez által öregbítésétől, s pedig éppen akkor, a mikor, mint mondtam, magán háztartásunkat sem bírjuk folytatni az eddigi módon.

Tehát ne folytassuk. De sőt legyünk azon, hogy ama 15%, melylyel a semmi határozott munkával nem foglalkozók s a személyes szolgálatban állók túlhaladják sorsosaiknak Auszriában található számát, mielőbb eltűnjék. Több mint 2 $\frac{1}{4}$ millió ember keresete óriásilag növelné a nemzeti vagyont. Legyünk azon, hogy az így megnövekedő munkaerő segítségével földünknek mind nagyobb része vétessék intensiver mívelés alá; legyünk azon, hogy gazdálkodásunk hova tovább annál inkább vetkezze le egyoldalúságát, s így mind kisebb-kisebb mérvben érezze az időjárásnak szeszélyeit. Így nélkülözhetjük, vagy a minimumra szállíthatjuk a fogyasztási cikkek behozását, mely pedig 1872-ben összes behozatalunk 20%-át tette, közel 100 millió firtnyi értékben.

Más felől jusson eszünkbe, hogy a külföld gyáriparának termékei bár mi olcsók legyenek egyesleg, egészben véve, behozatalunk nagyobb felét, annak 53.8^o -át teszik, s kivitelünk értékének $\frac{5}{7}$ részét elnyelik; jusson eszünkbe, hogy bár mi olcsó tőkével és munkaerővel producáljon is azon gyáripár, azért azon tőke, azon munkaerő mégis pénzbe van, míg az, mit házi iparral a mezőgazdaság körében nem hasznosítható, idővel s erővel termelünk, szintén egészen ingyen van. Fordítsuk meg hát azon folyamatot, melyben a külföld gyáripára által veszélyeztetett kézműveseink menekülnek segílyt keresve a földműveléshez; fordítsuk meg úgy, hogy földműves népiünk hasznosítsa üres idejét az ipar segílyével, ellátván, ha mást nem, önnönmagát a szükségesek legnagyobb részével. Ne mondja senki, hogy ez visszaesés, s a munkamegosztás elvének föladása. A munkamegosztás végre sem vihető keresztül a földművelésben, mely dolgait csak határozott időközökhez kötve végezheti, s így nincs más választás, mint vagy hasznosítani iparos tevékenység terén az attól fenmaradott időt, vagy végleg veszni hagyni azt. Úgy gondolom, itt könnyű a választás. Az elérhető eredmény pedig óriási, bár merre tekintsünk. Vagy nem érezzük-e, mit nyerhet ez úton a háziasság és az

erkölcsiség, nem érezzük-e, hogy népiünk iparos kiképeztetésének is ez lehetne előiskolája?

Az iskolában, az üzleti életben, sőt a börtönökben is nyílik tér ez irányban az apostolkodásra; az iskolában oktatással, az üzleti életben a netán termelt fölösleg értékesítésére alkalomnyújtással, a börtönben annak szerencsétlen lakói tetteleg foglalkoztatásával.

A pesti ipar és kereskedelmi kamra ismételve szóba hozta a földművelési kamarák állítását. Tekintve azon erős kapcsolatot, melyben iparunk mezőgazdaságunkkal áll, nem lenne-e gyakorlati felállításuk esetén nem a kereskedelmiekkel, de ezekkel egyesíteni az iparkamarákat? Ez által újból egy hatalmas tényező támadna, melytől sok lenne várható ezen irányban is.

Erős meggyőződés, hogy ez úton haladva, újra fölélesztve az egykor nem egy vidéken és nem egy ágban erős, még el nem halt, de meggyengült házi ipart: sikerülne kiadásainkat, melyeket látszó, de nem való gazdagságunk által elcsábítva fokozánk oly igen magasra, újra is a kellő mértékre szorítani, a nélkül, hogy nélkülözünk kelljen.

Erős meggyőződés, hogy ekként mielőbb végét érne azon szomorú állapot, melyben termelésünknek, következő forgalmunknak is csekélysége miatt annyi áldozattal létesített vasútaink üzleti kiadásait is alig keresik meg, és elkövetkeznék azon idő, melyben azok nem terheknek, de a termelő tevékenység hatalmas tényezőinek bizonyúlnának.

A nemzet erőkifejtése s takarékosága egyedüli mentő-szerünk; legyünk rajta, hogy kifejlődjenek.

KERKAPOLY KÁROLY
